

KËRKIME GJUHËSORE

Merita HYSAJ (Isaraj)

DISA VEÇORI SINTAKSORE TË FJALIVE NXITËSE NË GJUHËN ANGLEZE KRAHASUAR ME ATO NË GJUHËN SHQIPE

Fjalitë nxitëse janë fjalitë që zënë një pjesë të rëndësishme në ligjërimin bisedor dhe zotërojnë një larmi në semantikën e tyre. Nga ana formale janë të dallueshme nga tipet e tjera të fjalive në çdo gjuhë që ato shfaqen. Këto fjali kanë një morfologji të dallueshme të foljes bazë, pra kallëzuesit dhe gjithashtu kanë një sintaksë të veçantë. Fjalitë nxitëse, në të gjitha gjuhët nga ana kuptimore, shprehin një forcë *ilokutore* urdhëruese, e cila në pjesën më të madhe të rasteve shoqërohet me një nuancë kuptimore të komandës, urdhrit dhe kërkesës.

Në këtë punim jemi përqendruar në disa **veçori sintaksore** të fjalive nxitëse duke nxjerrë në pah dallimet dhe ngjashmëritë e hasura. Gjuha **angleze** dhe gjuha **shqipe** tipologjikisht të ndryshme, si gjuhë flektive dhe joflektive, dallojnë qartë në shprehjen foljore të foljes kallëzues. Në gjuhën angleze fjalitë nxitëse e kanë foljen-kallëzues të njëjtë me formën bazë të infinitivit (paskajorja) pa pjesëzën *to*. Disa nga format foljore më kryesore janë:

1. Forma bazë e foljes e njëjtë me infinitivin: *Wait!* (Prit / prisni)
2. Forma mohore me *don't* (Don't + forma bazë): *Don't wait!* Mos prit/prisni
3. Forma e theksuar (Do + forma bazë): *Do wait* a moment! Prit/prisni një moment!
4. Forma e adresimit të një personi (përemër + forma bazë e foljes): *You wait here!* Ti/ju prit/prisni këtu!
5. Forma bazë e urdhërues + *question tag*¹: *Wait here, will you?* Prit këtu, (mundesh, apo jo,?)², *Come in, won't you?* (veçanërisht në British English).³
6. Folje në urdhërore e lidhur me lidhëzën bashkërenditëse dhe: *Go and play outside.* (Dil dhe luaj jashtë ose Dil të luash jashtë).

Të gjitha fjalitë nxitëse në gjuhën angleze kanë një shprehje foljore të tillë, me përjashtim të fjalive nxitëse të vetës së parë shumës të tipit: *Let's sing.* (Le të këndojmë). Paradigma e foljes-kallëzues të fjalive urdhërore në gjuhën angleze përfshin forma të foljes në vetën e dytë, njëjës e shumës, si dhe trajta të kombinuara të vetës së parë, së tretë, njëjës dhe shumës. P.sh. *Let us read* (you

¹ Një specifikë e veçantë e gjuhës angleze për të shprehur mirësjellje ose të kundërtën, është dhe përdorimi i *tag-questions* me një strukturë të njëjtë si në fjalitë dëftore, struktura e të cilave përmban një folje modale.

² Nuk kemi një përdorim të *question tags* në gjuhën shqipe, por ekuivalenca e tyre në shqip shpreh modalitet, në kontekste të ndryshme mund të përshtaten si: mundesh, si thua, apo jo..etj. Në semantikën e fjalisë i shtojnë një nuancë kuptimore pasigurie, mirësjelljeje, dyshimi etj.

³ M. Swan, *Practical English usage*, Oxford University Press, 2005, f. 471.

and I), [*Le të lexojmë*] (të quajtura në anglisht si forma të kombinuara)⁴. Në fjalitë nxitëse në gjuhën angleze nuk mund të përdorim një folje modale për të dhënë një urdhër, kërkesë etj. **Must / can/ should go!*

Në gjuhën shqipe fjalitë nxitëse e kanë foljen-kallëzues në pjesën më të madhe të rasteve në mënyrën urdhërore, por shpeshherë edhe në mënyrën lidhore. (Kategoria gramatikore e mënyrës është mjeti kryesor për shprehur modalitetin, në këtë rast në formë urdhëri, kërkesë etj)⁵ Vërejmë shembujt: (*Prano / pranoni* propozimin; *Të telefononi* më shpesh)

Nisur nga fakti se fjalitë nxitëse në strukturën e tyre përmbajnë gjithmonë një kallëzues të shprehur, një **kryefjalë** përgjithësisht **të munguar** dhe kundrinor të shprehur ose jo, gjykojmë analizën e shprehjes foljore të sintagmës foljore si gjymtyra bërthamë e fjalive nxitëse. Pra, duke marrë parasysh strukturën dhe formën e shprehjes gramatikore të foljes kallëzues, të gjitha fjalitë nxitëse në gjuhën angleze mund të klasifikohen në dy grupe të mëdha.⁶

1. Në grupin **e parë** hyjnë ato fjali që përmbajnë një shenjues gramatikor specifik, si:

Paint well! Let me go to John, to the director, right now ! (Pikturo mirë! Le të shkoj unë..... Xhon, te drejtori, menjëherë! Në këtë grup hyjnë ato fjali që kanë si funksion të vetëm dhe përmbajtje semantike shprehjen e një komande. Në teorinë e akteve të ligjërimit këto fjali përkufizohen si akte ligjërimit të drejtpërdrejta: *Direct Directives*. Kjo nënkupton shprehjen apo lëshimin e një urdhri ndaj marrësit apo të adresuarit. Në këtë grup hyjnë ato fjali nxitëse kallëzuesit e të cilave shprehen me një formë foljore sintetike (*Go! Shko/shkoni*) apo analitike (*Let him go! Le të shkojë ai*).

2. Grupi **i dytë** përfshin ato fjali të cilat nuk i kanë shenjuesit gramatikorë të veçantë si te grupi i parë.⁷ Shenjuesit gramatikorë të këtij grupi fjalish janë shenjuesit gramatikorë të fjalive dëftore dhe nga ana semantike ato nuk shprehin një komandë, sepse funksioni kryesor i tyre nuk është dhënia e një urdhëri apo komande.

P.sh. *Tomorrow you are going to London! Nesër ju do të shkoni në Londër.*

You can go and apologize. Ti/ju mund të shkosh/shkoni dhe të kërkosht falje

Interpretimi i këtij grupi fjalish si fjali nxitëse lidhet me tiparet e veçanta që rrjedhin nga situata komunikuese apo kontekstore të veçanta (përfshi rolin dhe statusin e pjesëmarrësve në aktin e komunikimit), në të cilin realizohet ligjërimit. Nga ana formale fjalitë nxitëse në urdhërore mund të grupohen në:

⁴ “Format e kombinuara (*dual forms*) u nënshtrohen disa kufizimeve në lidhje me semantikën e fjalive, e cila në këtë rast nuk mund të shprehë udhëzim, komandë etj., por mund të shprehë vetëm kërkesë ose sugjerim”, Victor S. Xrakovskij, *Typology of imperative constructions*, Lincom Europa, 2001, f. 361.

⁵ Akademia e Shkencave, *Gramatika e gjuhës shqipe*, I (Morfologjia), Tiranë, 1995, f. 272, 330.

⁶ Victor S. Xrakovskij, *Typology of imperative constructions*, Lincom Europa, 2001, f. 8.

⁷ Përdorimin e një foljeje në formën bazë të saj dhe një kryefjalë të shprehur ose jo.

DISA VEÇORI SINTAKSORE TË FJALIVE NXITËSE NË GJUHËN
ANGLEZE KRAHASUAR ME ATO NË GJUHËN SHQIPE

a. Fjali me një kallëzues të shprehur nga një folje në urdhërore: *Look at her! Close the door! (Shikoje atë! Mbylle derën)*

b. Fjali nxitëse ku kallëzuesi mungon formalisht: *Out! To your room! (Jashtë! Te dhoma jote!)* Një ndarje e tillë haset edhe në gjuhën shqipe me përdorimin e infinitivit, pjesëzave apo pasthirmave të ndryshme, të cilat mbartin kuptimin thelbësor të fjalisë nxitëse pa një kallëzues të shprehur.

Nuk ka një klasifikim të tillë për gjuhën shqipe, por duke u nisur nga ekuivalenca e shembujve mund të përshtasim edhe në gjuhën shqipe, grupin e fjalive të shprehura nga një folje në urdhërore ose lidhore, si dhe grupin e fjalive eliptike, pa kallëzues si: *Jashtë!* etj. Trajta e urdhërores mund të shoqërohet ndonjëherë me pjesëza ose me pasthirrma:⁸

Në punimin tonë do të mëtojmë analizën sintaksore të:

1. kryefjalës

2. përdorimi i thirrorit dhe kryefjalës në fjalitë nxitëse

3. nevojën e përdorimit të *do* negation për efekt të theksimit (tipare të strukturës së fjalisë).

4. rendi i përmbysur i kryefjalës dhe *dont* në fjalitë nxitëse mohore.

5. Intonacioni

Sjellja e kryefjalës në fjalitë nxitëse. Sjellja sintaksore e **kryefjalës** në fjalitë nxitëse në disa gjuhë është e parashikueshme nëse dihen tiparet sintaksore të gjuhës në përgjithësi, p.sh. frëngjishtja, gjermanishtja apo anglishtja nuk pranojnë në asnjë rast një pozicion bosh të kryefjalës (*empty*), përveçse në fjalitë nxitëse. Rendi i ngulitur i gjymtyrëve të fjalisë në gjuhën angleze e përjashton rastin e mospërdorimit të kryefjalës në një fjali të dhënë, kurse në fjalitë nxitëse kjo kryefjalë **mungon**. **Gjuha shqipe** e plotëson pozicionin bosh të kryefjalës me anë të **mbaresave** specifike **vetore** (mbaresë *zero/ni*) të mënyrës urdhërore. Përgjithësisht struktura sintaksore e fjalive nxitëse përmban një kryefjalë të pashprehur: $\emptyset$ (zero) (*Absence of an overt subject*).

P.sh. $\emptyset$ *Read the letter / Ø Lexoje letrën.*

$\emptyset$ *Drink your beer! Pije birrën.*

Elementi i pashprehur, pra **kryefjala zero** ka tre karakteristika të dukshme:

a. Gjendet në pozicionin e kryefjalës **b.** I referohet të adresuarit ose marrësit të urdhrit

c. Interpretohet si një agent ose veprues. Mungesa e kryefjalës është një karakteristikë e strukturës së fjalive në të dyja gjuhët. Por, gjuha angleze si një gjuhë me rend të ngulitur shfaq një marrëdhënie të fortë mes të tre karakteristikave të sipërpërmendura. Në gjuhën shqipe mungesa e kryefjalës plotësohet me mbaresat flektive, të cilat shënojnë vetën e dytë njëjës ose shumës. (*Dëgjo-mbaresa zero* V II njëjës; *dëgjo-ni* V II shumës).

Në gjuhën angleze, pavarësisht tipit analitik që nënkupton përdorimin e detyrueshëm të një kryefjale, kryefjala në fjalitë nxitëse në shumë raste mungon.

⁸ Akademia e Shkencave, *Gramatika e gjuhës shqipe*, II (Sintaksa), Tiranë, 2002, f. 132.

Kryefjala gjithmonë është një kryefjalë e nënkuptuar (*you*), *ti/ju* VII njëjës ose shumës. Megjithatë, vërejmë rastet ku kryefjala është e detyrueshme në fjalitë nxitëse si më poshtë:

a. veçanërisht në përdorimet me *let* + përemër në rasën kallëzore ose të ndjekur nga emra. P.sh *Let us leave it there, all right?* / *Let him leave it there* / *Let the student leave it there* / *Le ta vendosë studenti aty*.

b. rastet kur agjenti(vepruesi) është i papërcaktuar: *Somebody call the police*. *Dikush të telefonojë policinë*.

c. kur ligjërimi kryhet në një situatë që nënkupton kundërshti ose kontradiktë (*Will you call him? You do it*). *Do ta telefonosh atë? Ti bëje/telefonoje*.

Përdorimi i kryefjalës është i detyruar në shumë raste për të shprehur një kuptim më të qartë, duke shfaqur në këto kontekste dhe tiparin analitik të gjuhës angleze. Në gjuhën shqipe mbaresa vetore e foljes shënon njëkohësisht dhe personin të cilit i referohemi (pra vetën ose të adresuarin), por në gjuhën angleze përdorimi i kryefjalës e përmbush këtë mungesë të shenjuesit vetor për të dhënë një urdhër, komandë të kuptueshme, të qartë dhe të drejtuar tek personi i duhur etj. P.sh. *Write the address, the student who has got it*, *Shkruani adresën, studenti që e ka atë*.

Në raste të tjera të shprehjes së nuancave kuptimore të fjalive nxitëse përdorimi i kryefjalës nuk është i detyrueshëm. Siç theksohet edhe në studime nga autorë të ndryshëm, vërehet në shumë situata tendenca për ta përdorur kryefjalën në fjali, pra me një strukturë të njëjtë si në fjalitë dëftore, për të shprehur një kërkesë me një kontekst më të gjerë kuptimor, si përçues të një kërcënimi, paralajmërimi etj. Kur përemri i vetës së dytë *you (ti / ju)* në funksionin e kryefjalës përdoret në këto fjali, atëherë folësi e vendos veten në një pozicion që qëndron mbi dëgjuesin ose *ilokutorin* (vepruesin tjetër /. P.sh. *Listen, you do, go ...Don't you claim to...you want to...*

Në strukturën e fjalive nxitëse-mohore në gjuhën angleze vërejmë **një rend të përmbysur** të gjymtyrëve ku kryefjala është në pozicionin midis ndihmës *don't* dhe formës bazë të foljes, infinitivit në këtë rast: *Don't you write on the board – Mos shkruani në dërrasë*. Në gjuhën shqipe mohimi realizohet në këtë rast me pjesëzën mohuese *mos* që paraprin foljen. Nuk kemi një rend të tillë në gjuhën shqipe.

Do në funksionin përforcues (Do-emphatic). Një veçori tjetër e fjalive nxitëse është edhe përdorimi i foljes ndihmëse (auxiliary *do*) për efekte theksimi, përforcimi ose të tjera funksione. Kjo është një karakteristikë e veçantë e gjuhës angleze. *Do believe me*. Kjo fjali nxitëse në strukturën e saj përmban në pozicionin fillestar foljen ndihmëse *do*, ku në këtë rast ajo duket të jetë e zhveshur nga kuptimi i saj, por kryen funksionin sintaksor të përforcimit të kumtimit të thënies. Po të vërejmë **semantikën** e fjalisë, *do* shpreh një dëshirë të folësit, një kërkesë, përforcim a theksim të kryerjes së një veprimi, udhëzimi etj.

Ka mendime të ndryshme nga gjuhëtarët në lidhje me funksionin, semantikën apo interpretimin e *do* në fjalitë nxitëse, krahasuar me përdorimin e *do*

DISA VEÇORI SINTAKSORE TË FJALIVE NXITËSE NË GJUHËN
ANGLEZE KRAHASUAR ME ATO NË GJUHËN SHQIPE

në fjalitë dëftore. Por i vetmi dallim mes të dyjave është se në fjalitë nxitëse *do* mund të përdoret dhe me foljet ndihmëse *to be* (jam) dhe *have* (kam), që nuk ndodh në fjalitë dëftore. Përdorimi i *do* në mohimin a theksimin e thënies me foljet ndihmëse *to be* dhe *have* përbën një prej tipareve dalluese të fjalive nxitëse në gjuhën angleze.⁹ P.sh. *Somebody do tidy that kitchen up, please.* (dëshira që një veprim të realizohet); *Do try next door/do give the mobile to me* (kërkesën ose shqetësimin për të realizuar veprimin e dhënë). Ka shembuj të tjerë të cilët e përkufizojnë *do* në këtë tip fjalish si: insistues/bindës/përforcues, theksues etj.

Në këtë rast ky përdorim dallon strukturën e fjalive angleze nga ato shqipe, ku nuk haset një strukturë e tillë e shprehur me një gjymtyrë të veçantë. Megjithatë një funksion i tillë në gjuhën shqipe del me mjete të tjera si: rendi, intonacioni. P.sh. *Më jep adresën/adresën më jep.*¹⁰

Thirrori dhe kryefjala. Në strukturën e fjalive nxitëse në të dyja gjuhët vërehet përdorimi i “*thirrorit (vocative)*” në një fjali me kryefjalën. Përdorimi i thirrorit në fjalitë nxitëse shpjegohet me faktin se ai shënon personin të cilit i drejtohet ligjërimi. Thirrortë janë karakteristikë e gjuhës së folur, funksioni i të cilëve përkon me tiparet karakterizuese të fjalive nxitëse. Shpeshherë **thirrori** dhe **kryefjala** e fjalisë nxitëse mund të gjenden në të njëjtën fjali, gjë që vështirëson dallimin e funksionit që kryen sintagma emërore si kryefjalë apo thirrori. Jespersen në lidhje me dallimin mes tyre sugjeron “*kontrasti mes kryefjalës dhe thirrorit është sipërfaqësor, ajo çka e bën you (ti/ju) një kryefjalë të fjalisë nxitëse në dallim nga thirrori është thjesht shpejtësia me të cilën kumtohet e gjithë thënia*”.¹¹ (*You take the chair dhe You, take the chair; Ti merr karrigen dhe Ti, merr karrigen*). Por shembuj të tjerë në kontekste të ndryshme ligjërimore vërtetojnë se kryefjala dhe thirrori dallojnë si nga ana **formale** ashtu dhe nga ajo **funksionale**. Ja disa nga tiparet që i dallojnë:

1. **Pauza intonacionore** që ndodh mes sintagmës emërore dhe pjesës tjetër të fjalisë. Nga pikëpamja ortografike shënohet me presje. Thirrori përbën një grup të veçantë intonacionor. *John, open the door.* Jo gjithmonë mjetet prozodike janë të mjaftueshme për të bërë dallimin mes tyre: *All of you, whatever you are doing, should listen to me.*¹²

2. **Pozicioni** që zënë në fjali është konsideruar një tipar i rëndësishëm për të bërë dallimin. Thirrori është një element që mund të gjendet në pozicion fillestar, në mes a në fund të fjalisë (Quirk 1972, f. 403) dhe pozicioni pas kallëzuesit karakterizon thirrurin. (*Read the newspaper, Dave ose Dave, read the newspaper*).

3. **Adresimi.** Në fjalitë nxitëse me foljen-kallëzues në vetën e tretë (në rastin e vetave të kombinuara) thirrori i referohet një personi të tretë, jashtë situatës së

⁹ Davies, E., *The English imperative*, Croom helm linguistic series, 1986, f. 7.

¹⁰ Struktura tematike e thënies: tema, rema.

¹¹ Jespersen, O., *A modern English Grammar on historical principles*, London, f. 184.

¹² Rasti ku kryefjala shqiptohet me një intonacion të veçantë dhe është e ndarë nga pjesa tjetër e fjalisë nga ndërfutja e një pjese fjalie, gjymtyrë të veçuar etj.

ligjërim. Pra, nuk kemi bashkëpërkim të të adresuarit të thirrorit dhe agjentit të një urdhëri të dhënë. e.g *Sara, let him (your brother) read the letter. Sara, lëre atë (vëllai yt) të lexojë letrën*. Kjo fjali shpjegon qartë se përemri vetor ose pronor *him / your* nuk mund t'i referohen të adresuarit të shprehur nga thirrori në këtë rast. Si rrjedhim, kryefjala del si një gjymtyrë **e integruar** brenda fjalisë, një funksion që thirrori nuk mund ta ketë. Kërkesa që thirrori i referohet vetëm personave të adresuar nga folësi duket një kërkesë absolute, e cila nuk funksion si e tillë për kryefjalën. (*Ejani, o shqiptarë*. –referenti nuk është i pranishëm).

4. Kufizime mbi larminë e **sintagmave emërore** që përmbushin këto funksione.

a. **Përemri Someone (dikush)** duket i përshtatshëm si thirrur në fund të fjalisë, por jo në fillim, kurse si kryefjalë mund të qëndrojë në fillim të fjalisë. *Someone, answer the phone/?Someone, answer the phone/ Answer the phone, someone*.

b. **Emrat e përveçëm** përdoren më shumë si thirrurë dhe në kontekste të veçanta i gjejmë edhe si kryefjalë: *Mary, bring the glasses in, will you? Mary bring the glasses in, will you?* Kufizimet hasen dhe në funksionin e thirrorit. P.sh. *Take a look at this, sweetheart / you fol / idiot*, por këto sintagma foljore në funksionin e kryefjalës nuk mund të përdoren * *Sweetheart take a look at this book*. Në gjuhën shqipe kemi një strukturë të tillë: *Zemër, hidhi një sy librit. Sara, you go there on foot. (Sara, ti shko atje në këmbë)*. Megjithatë duke pasur parasysh rendin e ngulitur të gjymtyrëve në fjali në gjuhën angleze, gjithmonë kryefjala do të paraprijë foljen-kallëzues dhe njëkohësisht kjo e dallon nga thirrori.¹³

Kontrasti mes thirrorit dhe kryefjalës kushtëzohet dhe nga funksionet e ndryshme komunikuese që përmbushin secila në fjali, ku thirrori mund të shënojë: personin e adresuar, rolin, statusin apo qëndrimin e folësit etj.

Intonacioni. Një rëndësi të veçantë në diferencimin e tipit të fjalive në varësi të funksionit që këto fjali kryejnë në ligjërim, është edhe intonacioni. Të njëjtën fjali me të njëjtën strukturë mund ta gjejmë si fjali dëftore, pyetëse dhe nxitëse njëkohësisht. Pra, intonacioni i veçon fjalitë nxitëse nga ato dëftore, apo pyetëse. Fjalitë nxitëse-dëshirore kanë një **intonacion të veçantë** në një akt ligjërimi dhe ngjyrimet e larmishme melodike përcaktojnë format e ndryshme të shprehjes së vullnetit të folësit: urdhër, porosi, urdhër i prerë, këshillë etj. P.sh. *Shkojmë! Shkojmë. Let's get started. You listen carefully to what the..... Go to hell!*

Në fjalinë: *You wait here for some minutes*. Intonacioni dhe theksi janë të rëndësishme në këtë fjali, sepse në të kundërt do të ndryshonte krejt kuptimi (*Ti prit këtu për disa minuta*) dhe nëse YOU nuk merr theksin e duhur dhe intonacionin urdhërues, atëherë do të kishte kuptimin e mëposhtëm: *Këtu është vendi ku ti duhet të presësh për disa minuta*. Ose kur YOU theksohet atëherë ajo shpreh nuancë kuptimore të inatit, mërzitjet, armiqësisë: *You mind your own business!* Përveç theksit, intonacionit dhe gjestet, shprehja e fytyrës dhe për më tepër situata dhe konteksti luajnë një rol të rëndësishëm në dallimin e nuancës

¹³ Veçojmë këtu rastin e shprehjeve dhe formulave standarde si: *Mind you!*

DISA VEÇORI SINTAKSORE TË FJALIVE NXITËSE NË GJUHËN
ANGLEZE KRAHASUAR ME ATO NË GJUHËN SHQIPE

kuptimore që merr formën e një kërkesë, lutjeje miqësore, një urdhri të prerë, të vrazhdë, bindës, apo të inatosur.

Fjalja nxitëse karakterizohet edhe nga **veçori** të tjera **sintaksore** si: përdorimi i *tag-questions*, kategoria e valencës, kundrinori, dhe në këtë punim jemi përqendruar në disa prej tyre. Si përfundim, mendojmë se gjuha angleze dhe shqipe shfaqin **bashkëpërkime** në semantikën e fjalive, dendurinë e përdorimit në ligjërimin e përditshëm, strukturën e thjeshtë të fjalive, mungesa e kryefjalës në pjesën më të madhe të rasteve. **Dallimet** vërehen në shprehjen morfologjike të foljes-kallëzues, përdorimin e foljes ndihmëse si mjet përforcues, rendi i përmbysur i fjalisë në fjalitë nxitëse-mohore, mungesa e fleksionit kohor, etj.

Si dy gjuhë **tipologjike** të ndryshme vërejmë dallime në disa tipare sintaksore, por edhe disa bashkëpërkime të cilat nënvizojnë idenë e universalitetit të fjalive nxitëse në përgjithësi. Qoftë në gjuhën angleze, qoftë në gjuhën shqipe dhe në shumë gjuhë indoevropiane fjalja nxitëse shpreh vullnetin e folësit në formë dëshire ose kërkesë për realizimin a mosrealizimin e një veprimi ose të një gjendjeje.